

KOCAİLİ SANCAĞI'NIN PAŞALARA TEVCİHİ BAĞLAMINDA ORTAYA ÇIKAN İDARİ UYGULAMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ORHAN KILIÇ*

Giriş

Kocaeli, merkezi İzmit olan bir yöreyi ifade eder. Osmanlı döneminde sancağın adı *Kocaili* merkezi ise *İznikmid* (*İznikmûd*) idi. Kocaili ve çevresinin Osmanlı hâkimiyetine giriş süreci 1329 yılında Orhan Bey ile İmparator III. Andronikos arasında yapılan Palekanon Savaşı'nın Osmanlılar tarafından kazanılmasından sonra başlar. İmparator III. Andronikos 1333 yılında haraç ödemek kaydıyla şehri Osmanlılar'dan geri almışsa da bu durum çok uzun sürmemiş ve şehir 1337 yılında kesin olarak Osmanlı idaresi altına girmiştir. Bizans'ın İzmit'i yeniden ele geçirme teşebbüsleri ise sonuçsuz kalmıştır.¹

Osmanlıların beylik ve devletleşme sürecindeki ilk idari uygulamalarında Kocaili'ye de rastlanmaktadır. Muhtemelen 1337 fethinden sonra Kocaili Sancağı kurulmuştur. Sancağın merkez kazası ise İzmit (İznikmid) idi. Özellikle ilk idarecisi olarak görülen Süleyman Paşa zamanında şehrin bir Türk-İslam şehri havasına bürünmesi için önemli müesseseleşme ve imar faaliyetlerinin yapıldığı bilinmektedir.² Bursa'nın fethedilmesi ve merkez olarak tayininden sonraki idari düzenlemelerde yeni sancaklar olarak Kocaili, Karesieli ve Orhan Bey'in son zamanlarında Ankara'nın bir sancak olarak Osmanlı idari sistemi içinde oldukları görülmektedir.³

Hüdavendigâr Livası tahrir defterlerinde; Taraklı Yenicesi, Geyve Akyazı, Akhisar, Göynük, Kite, Biga, Ezinepazarı, Lapseki, İznik, Yalakâbâd, Bolayır, Seydikavağı, Malkara, İznikmud kazaları Süleyman Şah'a yani Süleyman Paşa'ya ait emlak ve temlikler içinde idi. Bu yerler onun vali veya sancakbeyi olarak idaresi altındaki mıntikalardı.⁴

Kocaili Sancağı, Anadolu Vilayeti kurulduktan sonra buraya bağlı bir sancak olarak taksimatta yer almıştır. Kocaili Sancağı'nın II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde Anadolu Vilayeti bünyesinde olduğu da bilinmektedir.⁵

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü. E-posta: okilic60@gmail.com

1 İdris Bostan, "İzmit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, 2001, s. 536; Besim Darkot, "İzmit", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5/2, 1987, M.G.S.B Yayınları, s. 1252.

2 Bostan, "İzmit", s. 536.

3 Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s. 85.

4 Haz. Ömer Lütfi Barkan & Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, TTK Yayınları, Ankara, 1988; Halil İnalçık, "Orhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 2007, s. 385.

5 Orhan Kılıç, "İlk İdarî Uygulamalar Bağlamında II. Murad Devrine Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı ve Teşkilatı", *Sultan II. Murad ve Dönemi*, İsmail Yaşayanlar, Osmangazi Belediyesi, Bursa, 2015, s. 248; Orhan Kılıç,

Kocaili Sancağı, 16. yüzyılın son çeyreğine doğru Anadolu Vilayeti'nden ayrılarak Cezayir-i Bahri-i Sefid yani Derya Kaptanlığı'na bağlanmıştır. 1548-1574 (H. 955-982) yıllarına ait kayıtları ihtiva eden sancak defterindeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bu geçiş Ocak 1567-Haziran 1568 arasındaki bir tarihte gerçekleşmiştir.⁶

Sancak tevcih kayıtlarından anlaşıldığına göre, Kocaili Sancağı 17. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın başlarına kadar Süveyş Kaptanlığı bünyesindeydi. Süveyş Kaptanlığı bünyesinde yazılan Kocaili Sancağı'nı 10 Ocak 1698 tarihinde Osman Paşa'nın muhtemelen *arpalık* suretiyle tasarruf ettiğini biliyoruz.⁷ 4 Mayıs 1702 tarihinde Süveyş Kaptanlığı'nın *ber vech-i te'bîd* Mahmud Paşa'ya verilmesi⁸ bu tarihten itibaren donanma içerisindeki üst yönetim birimi olma durumunu kaybettiğini düşündürmektedir. 1688-1702 yıllarına ait kayıtları içeren defterdeki bilgilere göre, paşa sancağı Gelibolu olan *Derya Kaptanlığı* içerisinde Kocaili ve Karlılı sancakları bulunmamaktadır.⁹ 1702 yılından sonra Kocaili sancağına yapılan atama kayıtları incelendiğinde sancağın artık Derya Kaptanlığı bünyesinde kaydedildiği tespit edilmektedir.¹⁰ 1717-1730,¹¹ 1731-1740¹² yıllarını ihtiva eden diğer tevcihat defterlerinde de Kocaili Sancağı'nın Derya Kaptanlığı bünyesinde olduğu görülmektedir.

Kocaili Sancağı 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Derya Kaptanlığı'ndan ayrılmış ve yeni bir üst idari ünite olarak teşkilatlandırılan *Muhassıllık-ı Eyalet-i Mora ma'a Muhafızlık-ı Kal'a-i Anabolı (Anapoli)*'ya bağlanmıştır. 1756-1792 yılları arasındaki tevcihatı yansıtan defterde *Mora Eyaleti Muhassıllığı* olarak adlandırılan üst idari ünitenin içerisinde Mizistre (boş), Mısır İskenderiyesi, Dimyat (Reşid ile birlikte) ve Kocaili sancakları bulunmaktadır.¹³

Bütün bu bilgiler çerçevesinde; Kocaili Sancağı'nın kuruluşundan 16. yüzyılın son çeyreğine kadar Anadolu Vilayeti, 1567-1568'den 17. yüzyılın son çeyreğine kadar Derya Kaptanlığı veya Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti, 17. yüzyılın son çeyreğinden 1702 yılına kadar Süveyş Kaptanlığı, 1702'den 18. yüzyılın ortalarına kadar tekrar Derya Kaptanlığı, 18. yüzyılın ortalarından sonra da Mora Eyaleti Muhassıllığı ve Anabolı (Anapoli) Muhafızlığı'na bağlı olduğu söylenebilir.

KOCAİLİ SANCAĞI'NIN PAŞALARA TEVCİHİ UYGULAMASINDAN ÖNCEKİ DURUM

Kocaili Sancağı'nın yöneticileri ile ilgili ilk bilgiler Süleyman Paşa ile başlar. 1337 yılındaki fetihten sonra İzmit Süleyman Paşa'nın idaresine bağlanmış ve Orhan Bey zamanında merkezi İzmit olan Kocaili Sancağı tesis edilmiştir.¹⁴ Daha sonraki süreçte Süleyman Paşa'nın İzmit ve çevresinde idari bir etkinliğinin olduğu dikkat çekmektedir. Süleyman Paşa'dan

⁶ "İl. Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Teşkilatı ve Taksimatı", *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi*, ed. Ayşenur Bilge Zafer, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2016, s. 169.

⁶ BOA, MAD 563, s. 42, 72.

⁷ BOA. A. RSK 1551, s. 66.

⁸ BOA. A. RSK 1551, s. 66.

⁹ BOA. A. RSK 1551, s. 62-66.

¹⁰ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ, 1997, s. 216-217.

¹¹ Fahmeddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 62-67.

¹² BOA. A. RSK 1572, s. 43-47.

¹³ BOA. A. DVNSNŞT d. 16. s. 231-236.

¹⁴ Bostan, "İzmit", s. 536.

sonra Kocaili Sancağı'nı merkezden tayin edilen sancakbeyleri yönetmişlerdir. Mevcut kaynaklar sancağın yönetimi ve yöneticileri hakkında ancak 16. yüzyılın ortalarından sonraki dönem hakkında daha net bilgiler vermektedir. Kocaili Sancağı 16. yüzyılın ortalarında, diğer Anadolu Vilayeti sancakları gibi iki başlı bir yönetime sahiptir. Sancağın başında klasik Osmanlı sancakbeyi bulunurken, *Anadolu Vilayeti Müsellem sancakları* olarak ifade edilen Kocaili, Aydın, Saruhan, Menteşe, Karesi, Biga, Hüdavendigâr ve Sultanönü sancaklarının da hepsi 1 sancak itibarıyla edilmiş yani *müsellem* kısmı ayrı bir beyin idaresinde olmuştur.¹⁵ Kanuni devrinden sonraki kayıtlarda ise müsellem sancaklarına idari manada tesadüf edilememiştir.

Kocaili Sancağı devletin genel idari uygulamaları çerçevesinde 17. yüzyılın ortalarına kadar sancakbeyleri tarafından yönetilmiştir. 1638-1639 yıllarında fiilen sancağı yönettiğini tespit ettiğimiz Mehmed Bey'e kadar¹⁶ istisnasız *bey* rütbeli ümera tarafından tasarruf edilmiştir.

Kocaili sancakbeylerinin has gelirleri 16. yüzyılda genellikle 200.000-250.000 akçe civarında seyretmiştir. İstisnai uygulamalar olarak Kanuni devri başlarında sancağı yöneten İbrahim Bey'in has geliri 162.000 akçe,¹⁷ 4 Şubat 1572 tarihinde sancakbeyi olarak görev yapan Haydar Bey'in has geliri ise 400.000 akçe idi.¹⁸

Kocaili Sancağı, hem merkeze yakınlığı hem de denizle alakalı bir yerde olduğu için buraya atanan sancakbeyleri daha ziyade bahriye kökenli olmuşlardır. Bu durum onların çoğu zaman sefer hizmeti veya tersane görevleri nedeniyle sancakta bulunmaması sonucunu doğurmuştur. Sancakbeyleri görevleri başında bulunmadıkları zamanlarda sancağın yönetim ve muhafazasını maiyetlerindeki kilerden birine bırakmışlardır. Önemli bir durum söz konusu ise yakın sancaklardan bir sancakbeyinin vekâleten Kocaili Sancağı'nı yönettiği durumlar da olabiliyordu. Mesela, 1571 yılında Rodos sancakbeyliğinden Kocaili sancakbeyliğine atanan Ahmed Bey'in aynı zamanda Tersane-i Amire'de hizmette mübaşir olmasından dolayı Vize sancakbeyi Hasan Bey'den Kocaili'ye gidip bölgede inşa edilen gemiler için lazım olan malzemelerin tedarikini görmesi istenmiştir.¹⁹ 1560 yılında donanma ile sefere giden Ali Bey ise yerine adamlarından Sinan'ı vekil olarak bırakmıştır.²⁰ 20 Ocak 1567 tarihinde Kocaili sancakbeyliğine atanan Balı Bey, 1568 yılında derya seferine katıldığı için yerine sancağın *hıfz u hirâseti için* Kocaili alaybeyi Salih'i bırakmıştır.²¹ Sancakbeylerinin sancağa vekil olarak bıraktıkları kişiler için *sancakbeyi kai'm-makamı* nitelendirilmesi yapıldığına da rastlanmaktadır.²²

Kocaili Sancağı için özel bir durum olarak nitelendirilebilecek bu yönetim uygulamaları daha sonra devletin genel idari uygulamaları bağlamında ortaya çıkacak bir durum olsa bile, sancağın mütesellimler eliyle yönetilmesi konusuna da önemli bir tecrübe alanı olmuştur.

15 İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Kasım 1978, s. 131; Feridun Emecen & İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri", *Belgeler (Türk Tarih Belgeleri Dergisi)*, XIX/23 (1999), s. 64; BOA. MAD 563. s. 71, 119.

16 BOA. Mühimme 88. hüküm: 299, 337.

17 Kunt, *Sancaktan Eyalete...*, s. 127.

18 Emecen-Şahin, "Osmanlı Taşra...", s. 68.

19 BOA. Mühimme 16, 47/89, 48/92, 49-50/94, 50/95.

20 BOA. Mühimme 3, hüküm: 1255.

21 BOA. Mühimme 7, hüküm: 1387.

22 BOA. Mühimme 43, 85/173.

Kocaili Sancağı'nın her bakımdan donanma ve tersane ile bağlantılı olması Derya Kaptanlığı'na bağlanmasının en önemli nedenidir. Derya Kaptanlığı da önemli sahil sancakları ve tersane bağlantılı yerlerin daha organize olarak sevk ve idare edilmesi amacıyla tesis edilmişti. Bundan sonraki süreçte ilgili kaptanlığa bağlı askeri harekât veya seferlerde Kocaili sancakbeylerinin aktif görevler üstlendiği ve diğer donanma bağlantılı beyler ile seferlere çıktıkları görülmektedir. Sancakbeylerinin bu görevlerinin merkez nezdinde daha önemli olması hasebiyle, Kocaili sancakbeylerinin bizatihi sancağın başında buldukları zamanların çok az olduğu söylenebilir. Mesela, Kıbrıs'ın muhasarası ve fethi sürecinde özellikle de Kocaili sancakbeyi Kaya Bey ile Rodos ve Iskenderiye beyleri Şubat-Mart 1571'de Kıbrıs'a mühimmat ve askeri yardım götürmüşler ve Mustafa Paşa'nın maiyetinde fetih hareketlerinde bulunmuşlardır.²³

Kocaili sancakbeyleri donanma için gerekli olan cephane ve peksimet temini hususunda da aktif görevler üstleniyorlardı. Bu malzemeler ilgili mahallerden alınıyor ve maiyetlerindeki gemiler ile Südde-i Sa'adet'e taşınıyorlardı.²⁴ Sakarya Nehri kenarında yapılan gemilerin inşasını kontrol etmek ve malzeme ihtiyaçlarını temin etmek de Kocaili sancakbeylerinin görev alanı içinde idi.²⁵ Özellikle gemi yapımında kullanılacak kerestenin temin edilip tersaneye teslimi Kocaili sancakbeylerinin taahhüt ettiği en önemli görevleri idi.²⁶ Dolayısıyla sancakbeyliği tevcih edilirken bu görevin eksiksiz yerine getirilmesi şartı konuluyordu. Bu şart daha sonra atanacak paşalar için de geçerli olmuştur.

KOCAİLİ SANCAĞI'NIN PAŞALARA TEVCİHİ

17. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı bürokrasisinde *beylerbeyi* veya *vezir* rütbesindeki *paşa* sayısı idari kadro sayısına göre aşırı yükselmiştir. Dolayısıyla paşaların rütbelerine uygun görev bulmak da bir anlamda imkânsız hale gelmiştir. Mevcut eyalet sayısı paşa sayısının çok altında olduğu için bunların oralarda istihdam edilmesi mümkün olmamış yavaş yavaş sancaklar da paşalara tevcih edilmeye başlanmıştır. Böylelikle sancak idarelerinde de artık sıkça *paşa* rütbeli paşaların ismi geçmeye başlamıştır. 18. yüzyıldan itibaren bu durum iyice yerleşmiş ve sadece *beylerbeyi* rütbeli değil *vezir* rütbeli yani üç tuğlu paşalar da sancak tasarruf etmeye başlamışlardır. Daha önceki yıllardan itibaren başlayan yanlış uygulamalar devleti bu olumsuz noktaya getirmiş ve idari manada farklı anlayışların doğmasına sebep olacak bir süreç girilmiştir. Sancaklar paşaların tasarrufuna veya idaresine verilince, bunlara rütbeleri itibariyle *sancakbeyi* denilemeyeceği için "... sancağına mutasarrıf" tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Bu tabir *sancağı tasarruf eden* manasındadır. Bu durum sancakbeylerinin yerine mutasarrıflıkların kurulduğu manasına gelmemelidir. Mutasarrıf ve mutasarrıflıklar ancak 19. yüzyılda kurumsallaşmış ve mutasarrıflık bu yüzyıldan sonra idare ve tasarruf şeklini almıştır.²⁷

23 BOA. Mühimme 12, hüküm: 12, 184, 213.

24 BOA. Mühimme Zeyli 3, 231/596 (31 Mayıs 1576).

25 BOA. Mühimme 6, hüküm: 34.

26 Kocaili Sancağı 22 Temmuz 1633 tarihinde Iskender Bey'e 1.000 vürdinar ve 40.000 adet varul tahtası teslim etmek üzere tevcih edilmiştir BOA. *Kâmil Kepeci* 266, s. 18. 9 Aralık 1630 tarihinde Kocaili sancakbeyine yazılan bir hükümde Kocaili sancakbeylerinin böyle bir taahhütlerinin olduğu vurgulanarak vürdinar ve varul tahtalarını bir an evvel hazır edip Kaptan-ı Derya Vezir Mustafa Paşa'nın tayin ettiği adama teslim etmesi istenmiştir. Bkz. BOA. Mühimme 85, 294 (389).

27 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1991, s. 21; 18. Yüzyıldaki eyalet ve sancak atamaları ve Kocaili sancağı dışındaki hangi sancakların paşalar marifeti ile yönetildikleri hususunda geniş bilgi için bkz.: Orhan Kılıç; "18. Yüzyıl Osmanlı Eyalet ve Sancak Tevcihatının Sistematik Tetkiki", XV. Türk Tarih Kongresi (XVth Turkish Congress of History), 11-15 Eylül 2006, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 1025-1044.

Kocaili Sancağı da devletin bu genel idari uygulamaları çerçevesinde 17. yüzyılın ortalarından itibaren yavaş yavaş paşalara tevcih edilmiş, bir iki istisnai durum hariç, sancak paşalarının uhdesine bırakılmıştır.

Kocaili Sancağı'na *paşa* rütbeli olarak tayin edilen ilk yönetici Mustafa Paşa'dır. Mustafa Paşa'ya 22 Haziran 1650 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilmiştir.²⁸ Bundan sonraki süreçte Kocaili Sancağı'nı *bey* rütbeli olarak 1659-1660 yıllarında bir müddet Ahmed Bey yönetmiş,²⁹ sancakta iken paşa olmuştur. 12 Eylül 1782-16 Kasım 1782 tarihleri arasında kısa bir süreliğine Şemseddin Bey'in Kocaili Sancağı'nı idare ettiği³⁰ görülmektedir. *Bey* rütbesi ile Kocaili sancağı tevcih edilen İsmail Bey'e kısa bir süre sonra *emekdâr ve mahal-i müstehak* olmasından dolayı 21 Ağustos 1714 tarihinde *beylerbeyilik* payesi verilmiş³¹ ve İsmail Bey de, Ahmed Bey gibi Kocaili Sancağı'nı tasarruf ederken *paşa* olmuştur. Bunların dışında sancağın yönetiminde artık sancakbeylerinin fonksiyonu kalmamıştır. Bu itibarla Kocaili Sancağı'nda 1650 yılından itibaren idarede paşalar devrinin başladığını söylemek mümkündür.

1650-1814 yılları arasında yani 164 yıllık süreçte, tespit edemediğimiz küçük bir kısım paşaları hariç tutarsak, Kocaili Sancağı'nı 59 mirimiran (*beylerbeyi*) rütbeli ve 21 vezir rütbeli olmak üzere 80 paşa tasarruf etmiştir. Bu paşalardan 1800 yılına kadar olanların isimleri ve görev yaptıkları tarihler bu sempozyumun üçüncüsünde sunduğumuz tebliğin sonunda bir liste olarak verilmiştir.³² Daha önceki bilgilere ilave olması maksadıyla yeni tespit ettiğimiz ve 1800-1814 yılları arasında görev yapan 18 paşayı da aşağıda bir tablo halinde vermeyi uygun görmekteyiz.

Tablo 1: Kocaili Sancağı'nı Tasarruf eden Paşalar (1800-1814)³³

ADI	TARİH	ESKİ GÖREVİ	NOTLAR
Ali Paşa (MM)	17 Şubat 1801 (İ)	Aynı	Ber-vech-i arpalık
Mehmed Paşa (V)	3 Temmuz 1801 (T)	Dergâh-ı Ali kapıcıbaşlarından. Derya Kaptanı vezir Hüseyin Paşa'nın kethüdasıdır.	Ağalıktan vezaret verilerek atanmıştır.
Osman Paşa (V)	12 Kasım 1801 (T)	Sâbıkâ Ankara ve Kayseri sancaklarına mutasarrıf	Anapa muhafızlığı yapmaktadır.
Tahir Paşa (MM)/ Loskonlu	10 Ekim 1802 (T)	Sabıkâ Hanya mutasarrıfı	Rumili beylerbeyliği payesi var
Seyyid Osman Paşa (V)	28 Ocak 1803 (T)	İsmail muhafızlığı ile Adana valiliği yapmıştır. Atama yapıldığı tarihte Asitane'de mazul beklemektedir.	17 Şubat 1803 tarihinde Kocaili Sancağı'na ilhaken Sultanönü Sancağı da tevcih edilmiş ancak kısa bir süre Sultanönü sancağı başkasına verilmiştir. 4 Mart 1803 tarihinde Kocaili Sancağı'na ilhaken mütesellim eliyle zapt etmek üzere Adana Eyaleti de ber-vech-i arpalık tevcih edilmiştir.

28 BOA. A.RSK d. 1520, s. 9.

29 BOA. Mühimme 93. 28/161, 60/294.

30 BOA. A. DVNSNŞT d. 16. s. 2.

31 BOA. A. DVNSNŞT d. 2. s. 14.

32 Bkz. Orhan Kılıç, "Kuruluşundan 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Kocaili Sancağı'nın Osmanlı İdari Taksimatı İçerisindeki Yeri ve Yöneticileri", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaili Tarihi Sempozyumu-III*, Haluk Selvi & M. Bilal Çelik & İbrahim Şirin & Ali Yeşildal (ed.), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No: 38, Kocaeli, 2017, s. 1533-1540.

33 BOA. A. DVNSNŞT d. 53, s. 71. Tabloda kullanılan kısaltmalar: MM: Mirimiran, V: Vezir, T: Tevcih

Seyyid Abdurrahman Paşa (V)	16 Ekim 1803 (T)	Sabıka Bender, Selanik ve Kavala sancaklarına mutasarrıf	Sultanönü Sancağı ilhakıyla arpalık olarak verilmiştir. 17 Ocak 1804 tarihinde görevi ibka suretiyle uzatılmıştır ve Sultanönü Sancağı başkasına verilmiştir.
Ahmed (Ağa) Paşa (MM)	2 Ekim 1804 (T)	Dergâh-ı Ali kapıcıbaşlarındandır.	Mirimiranlık rütbesiyle tevcih edilmiştir.
Asım (Ağa) Paşa (MM)	12 Ağustos 1805 (T)	Dergâh-ı Ali kapıcıbaşlarındandır.	Mirimiranlık rütbesiyle tevcih edilmiştir.
Hasan Paşa (MM)	18 Kasım 1806 (T)	Sabıka Kili muhafazası şartıyla Kırşehir Sancağı'na mutasarrıf	Rumeli beylerbeyliği payesi vardır.
İnce Mehmed Paşa (MM)	8 Mart 1807 (T)	Bahr-i Siyah Boğazı Nazırı ve Varna'ya kadar olan sahilin muhafızı	Rumeli beylerbeyliği payesi vardır. Mütesellim ile zapt etmek şartıyla ber-vech-i arpalık olarak tevcih edilmiştir.
Seyyid Ahmed Paşa (V)	7 Eylül 1807 (T)	Hâlâ İçil Sancağı'na mutasarrıftır.	Kocaili Sancağı İçil Sancağı'na ilhaken tevcih edilmiştir.
Seyyid Abdullah Ramiz Paşa (V)	25 Ağustos 1808 (T)	Hâlâ Derya Kaptanı	Kocaili Sancağı Derya kaptanlığına ilhaken verilmiştir.
Seyyid Alaüddin Paşa (V)	27 Kasım 1808 (T)	Vezer	Vezereti ibkasıyla Kocaili Sancağı tevcih edilmiştir.
Çepni Mustafa Paşa (MM)	15 Mayıs 1809 (T)	Sabıkla Silistre valisi ve sabık sadrazam	İsmail muhafazasında olmak ve mütesellim eliyle zapt etmek şartıyla Kocaili Sancağı tevcih edilmiştir.
Elhac Mustafa Paşa (V)	2 Aralık 1809 (T)	Hâlâ Varna muhafızı	Ordu-yı Hümâyûn'dan tevcih
Hüsrev Mehmed Paşa (V)	27 Ocak 1810 (T)	Sabıka Karahisar-ı Sahib Sancağı'na mutasarrıf	16 Mart 1810 tarihinde Kocaili Sancağı'na ilhaken Bolu Sancağı da tevcih edilmiştir. Bolu Sancağı voyvodalıktan ihraç ile mal-ı mukayyedi vakti ve zamanında Darphane-i Amire'ye ödemek şartıyla ber-vech-i muhassillik olarak tevcih edilmiştir. 9 Haziran 1810 tarihinde Kocaili ve Bolu sancakları Ordu-yı Hümâyûn'dan ibka
Ahmed Aziz Paşa (MM)	22 Ağustos 1812 (T)	Hâlâ Trabzon valisi	Trabzon Sancağı'na ilhaken Kocaili Sancağı da tevcih edilmiştir.
Elhac Mustafa Paşa	12 Ocak 1814 (T)	Hâlâ Hüdâvendigâr Sancağı'na mutasarrıf	Hüdâvendigâr Sancağı'na ilhaken Kocaili Sancağı da tevcih edilmiştir.

22 Haziran 1650 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen ilk *mirimiran* yani *beylerbeyi* rütbeli bir paşa Mustafa Paşa hasekilikten çıkmıştır.³⁴ Kocaili Sancağı'na atanan ilk *vezir* rütbeli paşa ise sabık Musul valisi Mustafa Paşa'dır. Kocaili Sancağı 1 Temmuz 1739 tarihinde *arpalık* suretiyle Vezir Mustafa Paşa'ya tevcih edilmiştir.³⁵ Mustafa Paşa'dan sonra Kocaili Sancağı uzun bir süre yine mirimiran rütbeli paşalarla yönetilmeye veya tasarruf edilmeye devam etmiştir. Mustafa Paşa'dan sonra vezir rütbeli olarak 17 Eylül 1773 tarihinde Süleyman Paşa'ya Kocaili Sancağı tevcih edilmiştir.³⁶ Vezir rütbeli paşaların sancağın yönetiminde çok daha istikrarlı ve etkin bir hale gelmesi 16 Ekim 1787 tarihinden sonraki dönemlerdir. Kocaili Sancağı bu tarihte Karaman valisi olan Vezir Mustafa Paşa'ya tasarrufundaki Karaman Eyaleti'ne ilhaken tevcih edilmiştir.³⁷ Mustafa Paşa'dan sonra 6 Temmuz 1789 tarihinde mirimiran rütbeli Muhtar Paşazâde Abdurrahim Paşa'ya tevcih edilmiş ondan sonraki süreçte 25 Eylül 1791 tarihine

34 BOA. A. RSK d. 1520, s. 9.

35 BOA. A. RSK 1572, s. 47.

36 BOA. ADVNSNŞT d. 16, s. 236.

37 BOA. ADVNSNŞT d. 16, s. 235.

kadar iki yıldan daha az bir süre yedi vezir rütbeli paşaya tevcih edilmiştir.³⁸ Bu tarihten 1800 yılına kadarki süreç içinde sancağı tasarruf eden beş paşanın dördü mirimiran sadece bir tanesi vezir rütbelidir.³⁹

1801-1814 yılları arasında Kocaili Sancağı'nı tasarruf eden toplam 18 paşanın 8 tanesi mirimiran 10 tanesi ise vezir rütbelidir. Ancak 1807-1814 yılları arasında görev yapan 8 paşadan sadece 1 tanesi *mirimiran* rütbeli olup diğer 7 tanesi *vezir* rütbelidir. Dolayısıyla son zamanlara doğru vezir rütbeli paşaların sancak tasarrufunda daha fazlaştığı görülmektedir. Bu durum vezir sayısının genel olarak artması ile de doğrudan alakalı olarak değerlendirilebilir.

Eyaleti tasarruf eden paşaların görev süreleri idari prosedür gereğince birer yıllıktı ve *ibka* suretiyle uzatılabiliyordu. Ancak çoğu kere birçok paşanın bir yıllık görev süresini doldurmadan mazûl duruma düştüğü veya başka bir sancağa veya eyalete tayin edildiği de sıkça rastlanan bir durumdu.

Kocaili Sancağı'nı kesintisiz olarak en uzun süre yöneten paşa Seyyid Mustafa Paşa'dır. Seyyid Mustafa Paşa'nın Kocaili sancakbeyliğine tam olarak hangi tarihte atandığını tespit edemedik. Ancak 25 Mayıs 1752 tarihinde Kocaili Sancağı'nı tasarruf ederken kendisine Rumeli beylerbeyliği payesi verildiğini biliyoruz.⁴⁰ 26 Temmuz 1754 tarihinde başlayıp 17 Mayıs 1760 tarihinde sonlanan 7 *ibka* kaydının bulunduğu düzenli bilgilere de sahibiz.⁴¹ Seyyid Mustafa Paşa 16 Ekim 1760 tarihinde mazul olmuş ve yerine Mısır Ahmed Paşa tayin edilmiştir.⁴² Bu durumda Seyyid Mustafa Paşa'nın en az 8,5 yıl Kocaili Sancağı'nı kesintisiz tasarruf ettiği söylenebilir. Kocaili Sancağı'nı 18. yüzyılda en son tasarruf eden Seyyid Hüseyin Paşa'nın 11 Nisan 1796 tarihinde başlayan ve 17 Şubat 1801 tarihinde sonlanan bir süreçte Kocaili Sancağı'nı tasarruf ettiğini tespit edebiliyoruz. Dolayısıyla 5 yıldan fazla bir süre görevde kaldığı anlaşılmaktadır.⁴³ 29 Ocak 1726 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen ve mevcut atama kayıtlarına göre en son 30 Ekim 1729 tarihinde görev süresinin uzatıldığını tespit ettiğimiz Halil Paşa'nın da 5 yıl civarındaki görev süresi en uzun süreli tasarruflar arasında zikredilmeye değerdir.⁴⁴

Kocaili Sancağı'nı yöneten paşaların içerisinde çok kısa süre sancağı uhdesinde bulunduranlara da rastlanmaktadır. Sabık Yeniçeri Ağası Mahmud Paşa 28 Mayıs 1785 tarihinde kendisine tevcih edilen Kocaili Sancağı'nı ancak 8 gün uhdesinde tutabilmiştir.⁴⁵ 22 Ağustos 1762 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen sabık Özi muhafızı Seyyid Mehmed Paşa 13 gün,⁴⁶ 6 Temmuz 1789 tarihinde sancağı uhdesine alan Muhtar Paşazâde Abdurrahim Paşa 18 gün,⁴⁷ 6 Haziran 1785 tarihinde sancağı uhdesine alan Mihriban Paşazâde Abdi Paşa 1 ay,⁴⁸ 27 Ağustos

38 BOA. ADVNSNŞT d. 16, s. 235.

39 18. yüzyılda Kocaili Sancağı'nı yöneten son vezir rütbeli paşa Diyarbekir valiliğinden mazul Hasan Paşa'dır. Hasan Paşa H. 1210 (1795-1796) yılında Kocaili Sancağı'nı tasarruf etmiştir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî-Osmanlı Ünlüleri*, haz. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. 2, İstanbul, Nisan-Mayıs 1996, s. 633-634.

40 BOA. ADVNSNŞT d. 2, s. 52.

41 BOA. A. NŞT 1386, s. 3; A. DVNSNŞT d. 16, s. 236; A. NŞT 1386, s. 2.

42 BOA. ADVNSNŞT d. 16, s. 236; A. NŞT 1390, s. 3.

43 BOA. A.RSK 1593, s. 18; A. RSK d. 1520, s. 9; BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

44 Fahameddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 65.

45 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

46 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 236; İE. TCT. Dosya No: 25. Gömlek No: 2698, s. 2.

47 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

48 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

1778 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen Ömer Paşa 1 ay 18 gün,⁴⁹ 30 Ekim 1767 tarihinde mezkûr sancak kendisine tevcih edilen diğer Ömer Paşa ise 1 ay 20 gün⁵⁰ Kocaili Sancağı'nı tasarruf edebilmişlerdir.

1814 yılına kadar sancağı değişik zamanlarda birden fazla tasarruf eden tek paşanın Osman Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Osman Paşa 6 Şubat 1779 tarihinde kendisine tevcih edilen Kocaili Sancağı'nı⁵¹ 21 Ekim 1779 tarihinde Ankara Sancağı tevcih edilince⁵² bırakmıştır. 16 Şubat 1781 tarihinde tasarruf ettiği Kayseriye Sancağı'ndan Kocaili'ye ikinci kez atanmıştır.⁵³ Sancağın yönetiminde mükerrer paşalara rastlanmaması, devletin genelindeki sancak yönetimleri bağlamında düşünüldüğünde, Kocaili Sancağı için özellik arz eden farklı bir uygulama olarak görülmektedir.

PAŞALAR UHDESİNDEKİ İDARİ UYGULAMALAR

Kocaili Sancağı'nın yönetim ve tasarruf şekli, Osmanlı Devleti'nin genel idari uygulamalarına uygun bir seyir izlemiştir. İdare sancakbeylerinden paşalara geçince klasik manadaki hasuretiyle tasarruf etme ve yönetme işi mümkün olamamıştır. Bunun en önemli sebebi, sancağı uhdesine alan paşaların birçoğunun bir başka dış görev nedeniyle Kocaili'de fiilen bulunmamasıdır.

Kanuni döneminde Rüstem Paşa'nın vezir-i azamlığı zamanında başlayan havass-ı hümayunun *miri mukataa* haline getirilerek *iltizam* suretiyle toplanması işi daha sonraları vezir, beylerbeyi, sancakbeyi ve saray kadınlarına ait paşmaklık hasları için de uygulamaya konulmuştur.⁵⁴ 18. yüzyıla geldiğinde artık klasik manada has tasarrufu yok denecek kadar azalmıştır. Bunun yerini miri mukataaları tasarruf eden ve bunları bir şekilde toplayan yönetici zümreleri almıştır. Miri mukataalar iltizama verilebildiği gibi *kayd-ı hayat şartıyla* tasarrufu anlamına gelen *malikâne* sistemi içerisinde de değerlendirilebiliyordu.⁵⁵ Sancakları tasarrufta klasik has sisteminden vazgeçilmemiş ancak bu has gelirlerinin nasıl tahsil edileceği hususunda bir değişim yaşanmıştır.

17. yüzyılın ortalarından sonra klasik sancakların tasarrufunda görülen en yaygın uygulamalardan birisi *arpalık* suretiyle tasarruf ve yönetimdir. Arpalık, memurlara verilen bir çeşit tahsis olup, azil veya emekli edilen mülki ve ilmi memurlara mazuliyet veya emeklilik maaşı mukabilinden tahsis edilen gelir manasında tarif edilse de,⁵⁶ muvazzaf paşalara arpalık suretiyle sancak tevcih edildiğine de rastlanmaktadır. Özellikle muhafaza hizmetinde olan paşalara mahallinin dışında bir sancağın gelirinin arpalık suretiyle tahsis edildiği bilinmektedir.⁵⁷ Paşaların yaptıkları diğer bir vazife sebebiyle kendilerine verilen sancakların başında bulunmaması onların adına ilgili sancağı yönetecek ve vergilerini toplayacak bazı görevlilerin varlığını

49 BOA. A. RSK 1601, s. 51; A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

50 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

51 BOA. A. RSK 1601, s. 43; A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

52 BOA. A. RSK 1601, s. 39; A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

53 BOA. A. RSK 1601, s. 43; A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

54 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/2, Ankara, 1977, s. 292-293.

55 Geniş bilgi için bkz. Kılıç, 18. Yüzyılın İlk Yarısında ..., s. 32-37.

56 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul, 1983, s. 84; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, Ekim 2011, s. 48.

57 Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Gözlemler", *Belleten*, C. XXVII/152, 1974, s. 677-678.

gerektirmiştir. Bu bağlamda özellikle 17. yüzyılın ortalarından itibaren paşaların kendilerinin tayin ettiği ve merkezi yönetimin tasdik ettiği *mütesellimler* eliyle uhdelelerinde olan sancakları yönettikleri görülür.⁵⁸

Bunun dışında özellikle muhafaza hizmetinde olan paşaların veya herhangi bir devlet görevinde olan bir paşanın Kocaili Sancağı'nı tasarruf ettiği durumlar oldukça fazladır. Aslında emekli olmuş paşaların dışında Kocaili Sancağı tevcih edilen bütün paşaların bir dış görevi olduğu, bu sebeple de mütesellimlik uygulamasının Kocaili Sancağı için çok uzun soluklu bir yönetim şekli olduğu söylenebilir. Bundan dolayıdır ki neredeyse 17. yüzyılın ilk yarısı ile 18. yüzyılın tamamında sancak *arpalık* suretiyle tasarruf edilmiştir. Özellikle muhafız paşalara yapılan tevcihlerde sancağın kendilerine hizmette buldukları caniblerin muhafazası şartıyla verildiği, Kocaili Sancağı'nı da mütesellim eliyle zapt etmesi gerektiği özellikle vurgulanıyordu.

ARPALIK SURETİYLE TASARRUF MÜTESELLİM ELİYLE YÖNETİM

Arpalık suretiyle sancak tasarrufu yaygın olarak paşaların sancakları tasarruf etmesiyle başlayan bir uygulama olmasına rağmen, Kocaili sancağını son tasarruf eden sancakbeylerinden olan Mehmed Bey 1638-1639 yıllarında *arpalık* suretiyle sancağı tasarruf etmiştir.⁵⁹

Ber-vech-i tekaüd ve arpalık olarak Kocaili Sancağı'nı tasarrufuna alan Ahmed Paşa'nın (1658/1659-1665) mütesellimi Ömer vasıtasıyla Kocaili Sancağı'nı idare ettiğini tespit etmekteyiz.⁶⁰ Ancak Ahmed Paşa'nın emekli bir paşa olması ve sancağı mütesellim marifeti ile yönetmesi bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiş, Kandırı nahiyesi halkına Ahmed Paşa'nın adamlarının yaptıkları zulmün haber alınması üzerine Üsküdar kadısı eliyle bu işin men edilmesi kararlaştırılmıştır.⁶¹

27 Ağustos 1778 tarihinde Rumeli valisi Vezir Abdullah Paşa'nın iltiması ile Kocaili Sancağı tevcih edilen Ömer Paşa'nın seraskerin maiyetindeki köprü muhafazası işine devam etmesi ancak *sancağı mütesellim ile zapt ve hizmet etmesi* şartının altı çizilmiştir. Atamasına müteakib kendisine gönderilen hükümde, mütesellimine, *liva-i mezburu zabt ve himayet ve sıyânet-i fukarayı raiyyete ikdam eylesini* sıkıca tenbih etmesi istenmiştir.⁶²

16 Ekim 1787 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen⁶³ ve fiilen Karaman Eyaleti'ni tasarruf eden Mustafa Paşa'nın sancağı bir mütesellim eliyle tasarruf ettiği sancakla ilgili birtakım hükümlerin de Kocaili Sancağı mütesellimine hitaben yazıldığını biliyoruz.⁶⁴ Sancağı arpalık suretiyle tasarruflarına alan paşaların istisnasız olarak buraya bir mütesellim tayin ettiklerini söylemek mümkündür.

58 Geniş bilgi için bkz. Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında...*, s. 37-41.

59 BOA. *Mühimme* 88, hüküm: 299, 337.

60 BOA. *Mühimme* 93, 15/101 (Temmuz Ağustos 1659), 28/161 (Eylül-Ekim 1659), 57/280 (Mayıs-Haziran 1660), *Mühimme* 95, 7/43 (14-23 Ağustos 1664), 79/535 (Temmuz 1665).

61 BOA. *Mühimme* 95, 79/535 (5-13 Temmuz 1665).

62 BOA. *Mühimme* 177, 15/46; A. *RSK 1601*, s. 51; A. *DVNSNŞT d. 16*, s. 236.

63 BOA. A. *DVNSNŞT d. 16*, s. 235.

64 BOA. *Mühimme* 190, hüküm no: 199 (26 Nisan-4 Mayıs 1789/Evail-i N 1203).

19. yüzyılın başları ile ilgili atama kayıtlarında da aynı uygulamanın devam ettiği çok net gözükmemektedir. Mesela 12 Kasım 1801 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen⁶⁵ vezir Osman Paşa Anapa muhafızı olduğu için sancağı uzun mütesellim Ahmed eliyle yönetmiştir.⁶⁶ Aynı şekilde 8 Mart 1807 tarihinde mirimiran Mehmed Paşa ile 15 Mayıs 1809 tarihinde vezir Mustafa Paşa'lara Kocaili Sancağı arpalık olarak tevcih edilirken sancağı bir mütesellim eliyle zapt etmelerinin şart olduğu atama kaydına açıkça yazılmıştı.⁶⁷

KOCAİLİ SANCAĞI'NIN MUHAFAZLIK VE SEFER HİZMETİ KARŞILIĞI TEVCİHİ

Kocaili Sancağı tevcih edilen paşalar ağırlıklı olarak donanma kökenli oldukları için çoğunlukla sefer hizmetinde veya deniz bağlantılı bir yerin muhafaza hizmetinde bulunmuşlardır. Sefer veya muhafaza hizmetine gitmeyenler de ya tekaüt yani emekli veya tersane hizmeti için faaliyette bulunuyorlar özellikle de tersanenin ihtiyacı olan kereste teminine çalışıyorlardı. Mesela 21 Eylül 1736 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen İbrahim Paşa Tersane-i Amire için gerekli olan kereste temini ve sevkiyatını eksiksiz yerine getirmesi için sefer hizmetinden affedilmiştir.⁶⁸

Emekli olmuş paşalar hariç, Kocaili Sancağı'nı arpalık suretiyle tasarruf eden paşaların neredeyse tamamına yakını donanma kökenli oldukları için muhafaza veya sefer hizmeti için çoğunlukla Rumeli'de bulunuyorlardı. Ya bizatihi kendileri herhangi bir canibin muhafızı oluyorlar ya da bir seraskerin maiyetinde sefer hizmetini yerine getiriyorlardı. Bu sefer veya muhafaza hizmetlerinin hakkıyla yerine getirilmesi ve kendileriyle birlikte götürdükleri asker efradının eksiksiz olarak bulunmaları gerekiyordu. Kocaili Sancağı'nı tasarruf eden paşaların 150 mükemmel, muntazam ve silahlı kapusu halkı ile sefere çıkması gerekiyordu.

Sancağı tasarruf eden paşalardan sefer veya muhafaza hizmetine gittiğini tespit edebildiğimiz paşalar ve gittikleri muhafazlık bölgeleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Kocaili Sancağı'nı Tasarruf Eden Ancak Sefer veya Muhafaza Hizmetinde Olan Paşalar (1716-1809)

Adı	Atanma Tarihi	Muhafaza (Muhafazlık) Hizmetinde Bulunduğu Yer
Süleyman Paşa ⁶⁹	21 Eylül 1716	Mizistre muhafızlığı
Ahmed Paşa ⁷⁰	8 Kasım 1717	Anapoli (Anaboli) Kalesi muhafazası
Abdurrahim Paşa ⁷¹	15 Aralık 1778 (Fiilen görevde)	İsmail cânibi seraskeri Rumeli valisi Vezir Abdullah Paşa'nın maiyetinde askerleri ile birlikte hazır bulunmuştur.
İsmail Paşa ⁷²	30 Aralık 1783	70 nefer silahlı tüfenkci ve dairesi halkıyla Birezden (?) Adası muhafazası

65 BOA. A. DVNSNŞT d. 53, s. 235.

66 BOA. Mühimme 213, 82/129-130 (Temmuz-Ağustos 1805).

67 BOA. A. DVNSNŞT d. 53, s. 71.

68 BOA. A. RSK 1572, s. 47.

69 BOA. A. RSK d. 1573, s. 2.

70 BOA. A. NŞT 1355, s. 21; A. RSK 1568, s. 27.

71 BOA. Mühimme 177, 47/147.

72 BOA. A. RSK 1601, s. 39; BOA. A. DVNSNŞT d. 16, s. 236.

Osman Paşa ⁷³	31 Temmuz 1786 (İbkâ)	İbrail muhafızlığı
Canikli Süleyman Paşazâde Mehmed Paşa ⁷⁴	26 Şubat 1787	Fethül-İslâm muhafızlığı
Muhtar Paşazâde Abdurrahim Paşa ⁷²	6 Temmuz 1789	Maçin muhafazası
Silahtar Mustafa Paşa ⁷⁶	24 Temmuz 1789	Karadeniz Boğazı muhafızlığı
Osman Paşa ⁷⁷	4 Ocak 1790	İsakcı muhafızlığı
Ferhad Paşa ⁷⁸	21 Ekim 1790	Varna muhafızlığı
Halil Paşa ⁷⁹	24 Temmuz 1791	Eğriboz Kalesi muhafızlığı ⁸⁰
Hasan Paşa ⁸¹	1795-1796 (1210)	Hakkı Paşa maiyetine memur, sonradan Boğaz muhafızı olmuştur.
Osman Paşa ⁸²	12 Kasım 1801	Anapa muhafızı
Seyyid Osman Paşa ⁸³	28 Ocak 1803	İsmail muhafızlığı
İnce Mehmed Paşa ⁸⁴	8 Mart 1807	Bahr-i Siyah (Karadeniz) Boğazı nazırı ve Varna'ya kadar olan sahillerin muhafızı
Çepni Mustafa Paşa ⁸⁵	15 Mayıs 1809	İsmail muhafazası

Paşaların muhafaza ve sefer hizmeti dışında yaptıkları diğer başka görevlere de rastlanmıştır. Mesela 10 Ocak 1698 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen Osman Paşa aynı zamanda Anadolu tahririne memur idi.⁸⁶

İLHAKEN TEVCİHLER

Kocaili Sancağı bazı zamanlarda bir paşaya tasarrufunda olan bir başka göreve ilhaken verildiği gibi Kocaili Sancağı'na ilhaken başka sancakların da paşalara tevcih edildiği durumlara rastlanmaktadır. Bir paşanın birden fazla sancağı veya bir eyalete ilaveten bir sancağı tasarruf etmesi 18. yüzyılda sıkça rastlanılan bir durumdur. İlhaken tevcihler de esasta arpalık suretiyle tevcihlerdir. Bu konudaki bazı örneklerimiz ise şöyledir:

15 Mayıs 1761 tarihinde Ahmed Paşa'ya tasarruf ettiği Kocaili Sancağı'na ilhaken Hüdâvendigâr Sancağı da tevcih edilmiştir.⁸⁷ Niğde sancağına mutasarrıf Vezir Süleyman Paşa'ya ise 17 Eylül 1773 tarihinde ilhaken Kocaili Sancağı da verilmiştir.⁸⁸ 16 Ekim 1787 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen Vezir Mustafa Paşa Karaman valisi olup Bahr-i Siyah Boğazı'na muhafız tayin olunmuştu. Karaman Eyaleti ve Kocaili Sancağı; Şile, Kocaili ve sair Anadolu sahillerini muhafazaya ikdam şartıyla kendisine tevcih edilmişti.⁸⁹

73 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

74 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

75 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 235.

76 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 235.

77 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 235.

78 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 235.

79 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 235.

80 BOA. Mühimme 197, 28/91 (20-29 Ekim 1791/Evahir-i S 1206)

81 Sicill-i Osmani 2, s. 633-634.

82 BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

83 BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

84 BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

85 BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

86 BOA. A. RSK 1551, s. 66.

87 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

88 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 236.

89 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 235.

4 Haziran 1791 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen vezir Ahmed Paşa ise fiilen Tuna Kaptanı olup Kocaili Sancağı da ilhaken kendisine verilmiştir.⁹⁰

28 Ocak 1803 tarihinde Kocaili Sancağı da kendisine tevcih edilen Seyyid Osman Paşa Adana valisi idi ve 17 Şubat 1803 tarihinde Sultanönü Sancağı da kısa bir süreliğine tevcih edilmiştir. Osman Paşa aynı zamanda İsmail muhafazasında bulunuyordu.⁹¹ 16 Ekim 1803 tarihinde sancağı uhdesine alan Seyyid Abdurrahman Paşa'ya Kocaili Sancağı ile birlikte Sultanönü Sancağı da tevcih edilmiş ancak Sultanönü 17 Ocak 1804 tarihinde başkasına tevcih edilmiştir.⁹²

7 Eylül 1807 tarihinde İçil Sancağı'nı tasarruf eden Seyyid Ahmed Paşa'ya mezkûr tarihte Kocaili Sancağı da ilhaken tevcih edilmiştir.⁹³

25 Ağustos 1808 tarihinde sancağı alan Seyyid Abdullah Ramiz Paşa Kaptan-ı Derya idi ve Kocaili Sancağı kendisine ilhaken tevcih edilmişti.⁹⁴

27 Ocak 1810 tarihinde Kocaili Sancağı tevcih edilen Hüsrev Mehmet Paşa'ya 16 Mart 1810 tarihinde ilhaken Bolu Sancağı da verilmişti. Bolu Sancağı voyvodalıktan çıkarılmış ve *mâl-ı mukayyedini vakt ve zamanında Darphane-yi Amire'ye tediye etmek şartıyla ber-vech-i muhassillik* olarak Hüsrev Mehmed Paşa'ya verilmiştir.⁹⁵

Sancak, 22 Ağustos 1812 tarihinde ise Trabzon valisi Ahmed Aziz Paşa'ya ilhaken tevcih edilmiştir. Ahmed Azizi Paşa'dan sonra sancağın tevcih edildiği Elhac Mustafa Paşa ise Kocaili Sancağı'nı o anda tasarrufu altında olan Hüdâvendigâr Sancağı'na ilhaken uhdesine almıştır.⁹⁶

SONUÇ

Kocaili Sancağı bulunduğu konum itibarıyla doğrudan deniz ve tersane bağlantılı olmuştur. Bu sebeple buraya tayin edilen paşaların büyük bir kısmı donanma kökenlidirler. Bu özelliklerinden dolayı çoğu kere sefer veya muhafaza hizmetinde bulunmuşlar ya da Tersane-i Amire'nin ihtiyaçlarına temin için mesai harcamışlardır. Bundan dolayıdır ki sancağa tayin edilen bey ve paşaların birçoğu sancağı fiilen yönetememişlerdir.

17. yüzyılın ortalarından sonra paşalara da sancak tevcih edilmeye başlayınca, bu durum daha da kendini hissettirmiştir. Kocaili Sancağı ise arpalık suretiyle tasarruf edilen ancak mütesellimlerin sevk ve idaresindeki bir sancak haline gelmiştir. Mütesellimler çoğunlukla mahalinden tayin edildiği için halkla aralarında sürtüşmelerin yaşandığı ve bu olumsuz durumun mütesellim eliyle yönetilen bütün yerler için geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

90 BOA. A.DVNSNŞT d. 16, s. 235.

91 BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

92 BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

93 BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

94 BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

95 BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

96 BOA. A.DVNSNŞT d. 53, s. 71.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları/Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Divân-ı Hümâyûn Tahvil (Nişan)

A. DVNSNŞT d. No: 2, 16, 53

A. NŞT d. No: 1355, 1386, 1390.

Divân-ı Hümâyûn Ruus

A. RSK d. No: 1520, 1551, 1568, 1572, 1573, 1593, 1601.

İbnü'l-Emin Tasnifi

İE. TCT. Dosya No: 25. Gömlek No: 2698.

Kâmil Kepeci Tasnifi

No: 266.

Maliyeden Müdevver Defterler

MAD No: 563

Mühimme Defterleri

No: 3, 6, 7, 12, 16, 43, 85, 88, 93, 95, 177, 190, 197, 213

Mühimme Zeyli Defterleri

No: 3

Yayımlanmış Arşiv Kaynakları

Başar, Fahameddin, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*, TTK yay., Ankara, 1997.

Emecen, Feridun-İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri", *Belgeler (Türk Tarih Belgeleri Dergisi)*, XIX/23, (1999), ss. 58-121.

Haz. Ömer Lütü Barkan & Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

Araştırma/İnceleme Eserler

Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

Bostan, İdris, "İzmit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, 2001, s. 536-541.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1991.

Darkot, Besim, "İzmit", *İslâm Ansiklopedisi*, 5/2 (1987), M.C.S.B yay., ss. 1251-1256.

- İnalçık, Halil, "Orhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 2007, ss. 375-386.
- Kılıç, Orhan, "18. Yüzyıl Osmanlı Eyalet ve Sancak Tevcihatının Sistematik Tetkiki", XV. Türk Tarih Kongresi (XVth Turkish Congress of History), 11-15 Eylül 2006, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, ss. 1025-1044.
- Kılıç, Orhan, "II. Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Teşkilatı ve Taksimatı", *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi*, Ayşenur Bilge Zafer (ed.), Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2016.
- Kılıç, Orhan, "İlk İdarî Uygulamalar Bağlamında II. Murad Devrine Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı ve Teşkilatı", *Sultan II. Murad ve Dönemi*, İsmail Yaşayanlar, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2015, ss. 231-254.
- Kılıç, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ, 1997.
- Kılıç, Orhan, "Kuruluşundan 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Kocaeli Sancağı'nın Osmanlı İdari Taksimatı İçerisindeki Yeri ve Yöneticileri", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, ed. Haluk Selvi & M. Bilal Çelik & İbrahim Şirin & Ali Yeşildal, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2017, s. 1515-1540.
- Kunt, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Kasım 1978.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani-Osmanlı Ünlüleri*, haz. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt yay., C. 2, İstanbul, Nisan-Mayıs 1996.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul, 1983.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/2, TTK Yayınları, Ankara, 1977.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, Ekim 2011.
- Yücel, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Gözlemler", *Bellekten*, XX-VIII/152 (1974), ss. 657-708.

